

Beter samenwerken rond alleenstaande moeders

Een handreiking

Beter samenwerken rond alleenstaande moeders

Een handreiking

Marjolijn Distelbrink (Verwey-Jonker Instituut)
M.m.v. Elena Ponzoni (Vrije Universiteit)

September 2012

Opdrachtgever: Gemeente Amsterdam
Met medefinanciering van ZonMw

Inhoud

Voorwoord

1	Alleenstaande moeders in beeld	4
2	Hulp aan alleenstaande moeders	8
3	Stappen zetten	10
4	Goede voorbeelden	13
5	Tot slot	14
	Meer informatie	15

Woord vooraf

Alleenstaande moeders ondersteunen: een onderwerp dat Amsterdam ter harte gaat. In april 2012 organiseerde de gemeente Amsterdam een goed bezochte expertbijeenkomst over alleenstaand moederschap. Met als belangrijkste vraag: wat kan er gedaan worden om moeders beter te helpen? Dát de gemeente zich inspant voor deze groep, en dat kennis en afstemming daarbij nodig is, was al duidelijk. ZonMw financierde een vooronderzoek via de Amsterdamse Kenniswerkplaats Tienplus, om cijfers, literatuur en interviewgegevens te laten verzamelen. Het Verwey-Jonker Instituut voerde dit uit in samenwerking met Hogeschool Inholland en de Vrije Universiteit. De bevindingen werden op de expertbijeenkomst gepresenteerd. Eén van de afspraken was dat de uitkomsten zouden worden benut voor een handreiking. Het resultaat daarvan ligt voor u.

Deze handreiking is bedoeld ter informatie en inspiratie. Niet alleen voor beleidsmakers, maar ook voor leidinggevend en uitvoerend, vrijwilligers en beroepskrachten, binnen en buiten Amsterdam. Kortom, iedereen die zich bezighoudt met het ondersteunen van alleenstaande moeders. De rode draad is: hoe moeders beter te helpen. Deze handreiking geeft informatie over wat alleenstaande moeders nodig hebben en wie ze daarbij helpt. Daarnaast is er aandacht voor verschillen tussen moeders, bijvoorbeeld naar etnische herkomst. De handreiking geeft tips en goede voorbeelden om samenwerking en steun aan moeders te verbeteren.

De handreiking is geschreven in opdracht van de gemeente Amsterdam. Voor de gemeente is het ondersteunen van alleenstaande ouders (waaronder alleenstaande moeders) een belangrijk thema. Wethouders Andrée van Es (o.a. Werk inkomen en participatie, diversiteit en integratie) en Freek Ossel (Armoedebeleid en grotestedenbeleid) trekken hier samen in op. Doel is de (economische) zelfredzaamheid van alleenstaande ouders te versterken en armoede onder eenoudergezinnen tegen te gaan. Daarbij is juist de link met zorg en opvoeding van groot belang. Die krijgt aandacht in deze handreiking.

We danken beroepskrachten, vrijwilligers en moeders voor hun tijd en openheid!¹

Marjolijn Distelbrink
November 2012

¹ Dank ook aan Marieke Spoelman (VU), Anna Jansma (Verwey-Jonker Instituut) voor de hulp bij de expertbijeenkomst en databewerking. Voorts aan de studenten Pedagogiek, begeleiders Mieke van Heerebeek en Pauline Naber van het lectoraat Leefwerelden van Jeugd van Hogeschool Inholland.

1 *Alleenstaande moeders in beeld*

De cijfers²

Net als in andere grote steden, worden veel kinderen in Amsterdam opgevoed door een alleenstaande ouder. Landelijk is ongeveer een op de vijf gezinnen een eenoudergezin. In Amsterdam ligt dat hoger: 36 procent van de Amsterdamse gezinnen (huishoudens met kinderen) is een eenoudergezin. In totaal zijn dit rond de 38.000 eenoudergezinnen. Verreweg de meerderheid is een moedergezin. In sommige stadsdelen van Amsterdam ligt het aandeel alleenstaande ouders nog hoger dan 36 procent. In Zuidoost is het bijvoorbeeld 51 procent. Ook bepaalde etnische groepen tellen veel alleenstaande moeders. Zo voedt van de Surinaamse en Antilliaanse moeders in Amsterdam twee derde de kinderen zonder partner in huis op. Afrikaanse vrouwen staan er eveneens vaak alleen voor met kinderen. Bij Turkse en Marokkaanse gezinnen ligt het aandeel eenoudergezinnen met iets meer dan 20 procent juist vrij laag. Van de autochtone gezinnen is een derde eenoudergezin.

Waarom steun nodig?

Alleenstaande moeders kunnen stuiten op allerlei obstakels in hun leven en de zorg voor hun kinderen. Hoe ga ik om met het alleen opvoeden? Hoe combineer ik werk en gezin? Hoe kan ik iets doen in de maatschappij? Bij zulke vragen kunnen ze best wat steun van anderen gebruiken. Van mensen in hun sociale omgeving, maar deels ook van beroepskrachten of vrouwenorganisaties.

Alleen opvoeden³

Wat komen alleenstaande moeders tegen bij het opvoeden zonder partner in huis? Deels zijn hun vragen en behoeften vergelijkbaar

met die van moeders met een partner. Maar het opvoeden kan zwaarder wegen. Alleenstaande moeders kunnen niet met een partner overleggen. De zorg en opvoeding van de kinderen komt, in elk geval wanneer de kinderen onder hun hoede zijn, volledig op hen neer. Dat kan zwaar en vermoeiend zijn, maar ook lastig. De moeders moeten immers controle en steun zien te combineren. Zij zijn - zo zeggen ze zelf wel eens - 'vader en moeder tegelijk'.

Bovendien staan ze voor nog andere problemen:

- Omgang met de uitwonende partner: mag hij de kinderen zien, wat voor afspraken zijn daarover te maken, zijn er conflicten tussen de partners?
- Omgang met de ex-schoonfamilie: hebben zij nog invloed op de kinderen of de opvoeding? Is het contact juist helemaal verbroken? Hoe vinden moeders hierin een weg?
- De reactie van de (etnische) gemeenschap: steunen zij alleenstaande moeders of maken ze het juist moeilijker? Hoe wordt tegen gescheiden of alleenstaande vrouwen aangekeken?
- Reacties van de kinderen zelf: zetten zij zich af tegen de moeder? Of dragen ze misschien een (te) grote verantwoordelijkheid als zij hun moeder bijstaan in de opvoeding van jongere kinderen? Worden ze beïnvloed door hun vader, door zijn gedrag of door anderen uit de omgeving?
- Begeleiding van de kinderen bij de scheiding en/of de omgang met het opgroeien zonder vader in huis: hebben de kinderen ondersteuning nodig bij problemen die ze voelen door scheiding en conflicten? (Zie ook kader 1)
- Financiële en huisvestingsproblemen: veroorzaakt het alleenstaand moederschap schulden of problemen met geld en wonen?
- Praktische vraagstukken: levert de opvang, het combineren van (vrijwilligers)werk/opleiding en zorg, of het afhandelen van de scheiding moeilijkheden op?
- Omgaan met de eigen emoties: vergen emoties rond de scheiding of de geboorte van kinderen zonder inwonende partner, of het in duigen vallen van het eigen toekomstbeeld niet te veel?

2 De cijfers zijn deels bewerkingen (Verwey-Jonker Instituut) van bevolkingsgegevens van Amsterdam, en deels afkomstig van het stedelijke Servicepunt Emancipatie.

3 De informatie in deze paragraaf en het kader 'gevolgen van scheiding voor kinderen' is afkomstig uit verschillende literatuurstudies die het Verwey-Jonker Instituut eerder uitvoerde, o.a. uit: M. Distelbrink (2000). *Opvoeden zonder man*. Assen: Koninklijke Van Gorcum; aangevuld met gegevens uit interviews met beroepskrachten, vrijwilligers en moeders van Hogeschool Inholland (zie kader 6).

Dit lijstje maakt duidelijk dat alleen opvoeden nogal wat vraagt van moeders. Het alleenstaand moederschap kan vooral zwaar wegen als er nog andere problemen spelen. Denk aan illegaliteit (o.a. bij Afrikaanse moeders), tienermoederschap⁴ of (de nasleep van) huiselijk geweld. Zeker als moeders net alleen zijn komen te staan, kampen ze behoorlijk vaak met stress en/of gezondheidsproblemen.

Kader 1

Gevolgen van scheiding voor kinderen

Uit onderzoek weten we meer over wat kinderen uit eenoudergezinnen ervaren.

- Zo kunnen kinderen die na een *scheiding* van hun ouders in een eenoudergezin terechtkomen, negatieve gevolgen ondervinden van het opgroeien zonder vader of moeder in huis.
- Of zij probleemgedrag vertonen, bijvoorbeeld minder presteren op school, of hun welbevinden eronder lijdt, hangt af van verschillende dingen. Onder andere van hun eigen veerkracht. Maar ook hun leeftijd en de steun die ze om zich heen hebben bij het verwerken van een scheiding spelen mee.
- Natuurlijk leggen ook een verhuizing, armoede, spanningen of andere veranderingen rondom de scheiding gewicht in de schaal.
- Eén van de grote boosdoeners voor kinderen zijn conflicten tussen ouders. Zijn er veel conflicten tussen de ouders voor, tijdens of na de scheiding, dan is er meer kans op negatieve gevolgen voor kinderen.
- Hoe ouders met een (echt)scheiding omgaan, verschilt van gezin tot gezin, maar ook tussen etnische gemeenschappen. Naarmate een scheiding meer met taboes is omgeven, is de kans groter dat vrouwen er daarna ook letterlijk alleen voor komen te staan en meer druk ervaren. Dat heeft weer zijn impact op kinderen. In verschillende Amsterdamse stadsdelen bieden Ouder-en-Kindcentra cursussen aan voor kinderen (vanaf 8 jaar) die een scheiding meemaakten.

Maar het is niet altijd kommer en kwel. Er zijn moeders die min of meer bewust kiezen voor alleenstaand moederschap of vooral opgelucht zijn dat hun partner het huis uit is. Vooral moeders die al wat langer alleen opvoeden groeit het alleenstaand moederschap lang niet altijd boven het hoofd.

Participatie⁵

Alleenstaande moeders hebben een hoge kans op financiële kwetsbaarheid en bijstandsafhankelijkheid (zie ook kader 2). Een deel van de moeders heeft beperkte kansen om aan het werk te raken. Het kan zijn dat zij nooit hebben gewerkt na school of sinds het moederschap. Ook komt het veel voor (vooral onder bepaalde migrantengroepen) dat deze moeders een lage of afgebroken opleiding hebben. Een andere reden is dat het idee om te werken of op een andere manier actief te zijn buitenshuis voor sommige alleenstaande moeders veraf staat.

De vraagstukken rond participatie en zorg zijn juist bij alleenstaande moeders sterk met elkaar verweven. Uit onderzoek weten we dat vrouwen pas kunnen werken als de zorg voor de kinderen naar hun gevoel goed is geregeld. Maar het is ook een gegeven dat alleenstaande moeders niet heel veel te kiezen hebben: willen ze uit de armoede komen, dan moeten ze vaak wel werken. We plaatsen hier wel een kanttekening bij. Voor een deel van de moeders levert zelfs fulltime werk nauwelijks een inkomen boven bijstandsniveau op. Het is belangrijk dat partijen die moeders ondersteunen zich daarvan bewust zijn en ze helpen realistische verwachtingen te koesteren.

Tegelijk geven activiteiten buitenshuis vaak het benodigde zelfvertrouwen om het leven als alleenstaande moeder aan te kunnen. Participatie in de maatschappij en op de arbeidsmarkt kan veel positieve gevolgen hebben. De moeder voelt zich

4 Voor tienermoeders is specifieke aandacht in het beleid. Zie bijv. de nota 'Vrouwenemancipatie in Amsterdam: Naar economische zelfstandigheid en zelfbeschikking. Beleidsplan 2011 - 2014 (Gemeente Amsterdam, september 2011)

5 Informatie voor deze tekst komt uit gesprekken met DWI, analyse van cijfers van deze dienst en het Plan van Aanpak alleenstaand moederschap van deze dienst.

sterker, als vrouw en als moeder. Het vergroten van de onafhankelijkheid, het gevoel vooruit te gaan en hierin ook een goed voorbeeld voor de kinderen te zijn, kan het leven van de moeder en haar kinderen vooruit helpen. Meestal zal arbeidsparticipatie ook zorgen voor de nodige financiële rust.

De gemeente Amsterdam stimuleert dat alleenstaande moeders aan het werk gaan. Werk is immers de belangrijkste manier om duurzaam uit de armoede te komen. Uit de armoede monitor 2010 blijkt dat armoede onder eenoudergezinnen twee keer vaker voorkomt dan gemiddeld in Amsterdam. Zij hebben ook meer schulden dan gemiddeld (zie verder kader 2). Dit sterkt de ambitie van de gemeente Amsterdam om in 2012 750 alleenstaande ouders uit de bijstand aan het werk te helpen.

Variatie: en dus maatwerk!⁶

Hoe (goed) gaan vrouwen om met de combinatie alleenstaand moederschap en opleiding/(vrijwilligers) werk? Dat hangt af van heel veel factoren. Welke vragen ze als opvoeder en vrouw tegenkomen verschilt behoorlijk. Wat is hun opleiding? Hoe is het gesteld met hun zelfbeeld, hun economische positie, huisvesting en rechtspositie? Welke voorgeschiedenis is er? Hebben ze een steunend netwerk om zich heen? Het zal duidelijk zijn: de hulpbronnen én draaglast van moeders lopen uiteen, zowel binnen als tussen etnische groepen. Daarom vraagt hulp aan alleenstaande moeders om maatwerk. Een paar voorbeelden geven misschien wel het beste weer hoe de variatie in vragen eruit kan zien. Ze zoomen in op enkele grote etnische groepen in Amsterdam.

Kader 2

Economische situatie van alleenstaande moeders

Enkele cijfers over economische positie uitgelicht

Amsterdam*:

- Een op de vijf eenoudergezinnen heeft een bijstandsuitkering.
- 37 procent heeft een minimum inkomen (2 keer zoveel als het stedelijk gemiddelde).
- 57 procent heeft moeite met rondkomen.
- 96 procent van de bijstandsgerechtigde alleenstaande ouders is vrouw.

De economische kwetsbaarheid is groter bij niet-westerse vrouwen dan bij autochtone vrouwen. Marokkaanse alleenstaande moeders zijn het meest kwetsbaar. Van hen heeft 72 procent een minimum inkomen. Bij Surinaamse vrouwen ligt dat percentage op 43, bij autochtone vrouwen op 26 procent.

Een grote meerderheid van de alleenstaande moeders met een minimum inkomen behoort langdurig (meer dan 3 jaar) tot de minima.

Landelijk is de positie van alleenstaande moeders eveneens kwetsbaar. Ruim 30 procent van de moedergezinnen heeft een laag inkomen, tegenover ruim 5 procent van de tweeoudergezinnen. Alleenstaande moeders hebben iets minder vaak betaald werk dan moeders met een partner: 64 dan wel 71 procent werkt.

* Bron: bewerkingen van cijfers aangeleverd door DWI en rapporten van O+S Amsterdam (o.a. De Staat van Amsterdam VI, 2011; Amsterdamse armoedemonitor 2010; en Servicepunt Emancipatie (cijfers over kwetsbaarheid naar etnische herkomst, 2010). De landelijke cijfers komen uit Merens et al., (2011). Emancipatiemonitor 2010. Den Haag: SCP/CBS.

Surinaamse vrouwen hebben vaak een netwerk om zich heen en zijn het alleenstaand moederschap in zekere zin gewend. In de opvoeding worden meisjes er zelfs een beetje op voorbereid, mede door de boodschap 'je diploma is je man'. Dat betekent niet dat het alle Surinaamse alleenstaande moeders gemakkelijk afgaat om hun kinderen alleen op te voeden. In Nederland kunnen de moeders minder een beroep doen op netwerken dan in Suriname; er is meer individualisering. Daarnaast kunnen Surinaamse moeders kampen met armoede of problemen hebben met een ex-partner. Vooral jonge moeders die voor hun twintigste een kindje kregen, of

6 Bronnen: o.a. Distelbrink, M. (2000). *Opvoeden zonder man*. Assen: Van Gorcum. Zie ook Pels, Distelbrink en Postma (2009). *Opvoeden in de migratiecontext*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut. En interviews met beroepskrachten en moeders (studenten Hogeschool Inholland)

moeders met verschillende ex- of uitwonende partners, vinden het soms ingewikkeld om alles goed te regelen. Ook werken moeders vaak hard om het hoofd boven water te houden. Daardoor hebben ze weleens te weinig tijd om aan hun kinderen te besteden.

Antilliaanse moeders zonder partner delen met Surinaamse moeders de beperkte problematisering van alleenstaand moederschap. Tegelijkertijd zijn zij meestal economisch kwetsbaarder, wat weer meer problemen oplevert. Antilliaanse moeders zijn vaker dan Surinaamse moeders pas kort in Nederland (minder dan 10 jaar). Juist de recente migranten hebben vaak een lagere opleiding. Al bij aankomst in Nederland hebben ze een minder gunstige positie.

Turkse en - vooral - Marokkaanse moeders zijn economisch extra kwetsbaar (zie kader 2). Vooral de eerste generatie heeft sinds ze kinderen kregen (en soms ook daarvoor) dikwijls nooit buitenshuis gewerkt. Deze vrouwen hebben weinig kans om (weer) aan het werk te komen. Ook hier speelt dan de doorgaans lage opleiding of beperkte beheersing van de Nederlandse taal een rol. Daarnaast - en dat geldt voor zowel eerste generatie moeders als in Nederland geboren en getogen vrouwen van Turkse en Marokkaanse herkomst - hebben ze als alleenstaande moeder gemiddeld meer problemen te verwerken dan in sommige andere etnische groepen. Hun sterke identiteit als echtgenote en moeder kan veroorzaken dat hun wereld volledig instort als zij er alleen voor komen te staan. Het alleen staan is vaak letterlijk aan

de orde. Door de taboes rond alleenstaand moederschap in de gemeenschap hebben deze moeders weinig steun. De ervaring van hulpverleners in Amsterdam leert dat veel Turkse en Marokkaanse alleenstaande moeders een kleine wereld hebben. Buiten de kinderen, de school en de buurt bestaan weinig andere contacten met de buitenwereld. Schaamte kan ze ervan weerhouden om steun te zoeken. En juist in Turkse en Marokkaanse kring neemt het alleenstaand moederschap de laatste jaren toe.

2 *Hulp aan alleenstaande moeders*

Wat hebben alleenstaande moeders nodig?

Het is misschien goed om te benadrukken dat alleenstaande vrouwen met kinderen niet allemaal sterk om hulp verlegen zitten. Wel hebben ze gemiddeld meer hulp nodig dan andere moeders. Deels gaat het om hulp bij concrete opvoedvragen, deels ook om emotionele of praktische steun. Een van de belangrijkste beschermende factoren voor goed moederschap die in de literatuur staat beschreven, is een netwerk waarop kan worden teruggevallen voor steun. Informele en formele instellingen kunnen moeders helpen dit op te bouwen, of ze leren steun te vragen. Voor dit laatste, en ook om (weer) grip op het eigen leven te krijgen, is ook 'empowerment' van moeders nodig. Versterking als opvoeder, en versterking als vrouw.

Voor deze handreiking zijn gesprekken gevoerd met hulpverleners en vrijwilligers in Amsterdam over wat deze vrouwen nodig hebben. Zij meenden dat er vooral hulp nodig is om meer zelfredzaam te worden, hulp bij het maken van tijdsplanningen of het kunnen formuleren van een toekomstperspectief. Voor het daadwerkelijk kunnen deelnemen aan opleiding of werk is niet zelden een extra investering nodig, in taal, opleiding, of (beroeps)oriëntatie. Dat geldt uiteraard ook voor andere vrouwen. Maar de financiële nood en verantwoordelijkheid voor het inkomen in het gezin is nu eenmaal groter bij alleenstaande moeders. We zagen al dat veel kwesties samenkomen. Dit maakt dat alleenstaande moeders gebaat zijn bij

hulp die rekening houdt met hun mogelijkheden als vrouw en opvoeder. Enige kennis van de problemen die alleenstaande moeders zoal hebben (zie boven) en sensitiviteit daarvoor, is daarbij welkom, evenals kennis van instellingen waarnaar kan worden doorverwezen of waarmee kan worden samengewerkt.

Wie doet wat?

Diverse partijen houden zich bezig met alleenstaande moeders, elk vanuit een ander perspectief. Voor wie iets wil doen voor alleenstaande moeders, is het handig het hulpveld te kennen. In kader 3 zijn als voorbeeld de belangrijkste betrokkenen in Amsterdam genoemd. De steun die zij moeders geven loopt uiteen van praktische steun (maatschappelijk werk, schuldhulpverlening, vrouwen- en migrantenorganisaties), tot steun bij de weg naar werk of andere vormen van participatie (onder andere DWI, participatiecentra, vrouwenorganisaties), tot empowerment en opvoedsteun (onder andere Ouder-en-kindcentra, vrouwen- en migrantenorganisaties). In elke gemeente is de steun uiteraard anders georganiseerd, maar toch kan dit een indruk geven van welk type partijen bij de steun aan alleenstaande moeders zijn betrokken.

Kader 3

Steun aan alleenstaande moeders in Amsterdam

Maatschappelijk werk

- Schuldhulpverlening
- Opvoedingsondersteuning
- Praktische hulp

Gemeente Amsterdam (Dienst Werk en Inkomen, Stadsdelen)

- Activering naar werk
- Begeleiding naar maatschappelijke participatie
- Armoedevoorzieningen (onder andere scholierenvergoeding en bijzondere bijstand)
- Sociaal leenstelsel voor scholing

Participatiecentra

Vrouwenorganisaties

Migrantenzelforganisaties

- Activering en begeleiding bij maatschappelijke participatie
- Maatschappelijke hulp
- Opvoedondersteuning
- Praktische hulp (hulp bij huisvesting, juridische steun bij (problemen rond) de scheiding)

Ouder- en Kindcentra (de Amsterdamse CJG's)/opvoedadviseurs

- Opvoedondersteuning
- (o.a. specifiek gericht op alleenstaande moeders en kinderen van gescheiden ouders)

De meeste organisaties in Amsterdam werken op stadsdeelniveau.

- DWI helpt mensen met een uitkering aan het werk via werkpleinen, gelieerd aan stadsdelen. Voor re-integratie van vrouwen die ver van de arbeidsmarkt afstaan werkt DWI samen met participatie- en vrouwencentra, zoals Vrouw en Vaart (Nieuw West), Eva en Adam (Noord) en de Vrouwenacademie (West).
- Ook steun bij de opvoeding en het maatschappelijk werk zijn per stadsdeel georganiseerd. Wie het maatschappelijk werk of opvoedsteun uitvoert, verschilt tussen stadsdelen. Per stadsdeel zijn er verschillen in de samenstelling van netwerken rond Ouder-en-kindcentra (OKC) en het aanbod van deze centra. De GGD is in vrijwel elk stadsdeel partij in het OKC, voor laagdrempelige opvoedsteun aan ouders met jonge kinderen. Daarnaast zijn er opvoedadviseurs, die werken voor een welzijnsorganisatie en ook verbonden zijn aan het OKC. Veel opvoedsteun wordt (samen met het OKC) op locatie gegeven, bijvoorbeeld op scholen of in buurthuizen.
- Niet alleen formele organisaties maar ook veel migranten- en vrouwenorganisaties concentreren hun werk in bepaalde stadsdelen. Daarnaast werken zij vaak (in hoofdzaak) met specifieke etnische groepen. Zo heeft de Amsterdamse organisatie Nisa for Nisa veel kennis over Turkse en Marokkaanse alleenstaande moeders, en zet Profor bijvoorbeeld *family coaches* in voor onder andere Surinaamse en Antilliaanse gezinnen in Amsterdam Zuidoost.

3 *Stappen zetten*

De hulp aan alleenstaande moeders kan beter, zo zeggen de geïnterviewden en experts. Er zijn dingen te leren uit de huidige praktijk in Amsterdam. Daaruit blijkt: er zijn allerlei initiatieven en er is kennis en deskundigheid, maar er is vaak ook versnippering. Die zien we tussen formele en informele organisaties, maar ook tussen formele organisaties die vrouwen in hun levensdomeinen ondersteunen, bestaat er geen vanzelfsprekende samenwerking. Ook weten instellingen moeders nog niet altijd op de juiste manier aan te spreken of voldoende te bereiken. Daarnaast beschikken ze niet altijd over de juiste kennis. Met samenwerking is op deze punten flinke winst te boeken.

Samenwerking

Enkele leerpunten voor samenwerking komen uit een onderzoek van Kenniswerkplaats Tienplus naar de samenwerking tussen formele en informele voorzieningen rond opvoedsteun. In kader 4 staan ze samengevat. Ze leveren ook winst op voor het samenwerken tussen formele instellingen, over de grens van het eigen werkveld heen, of voor samenwerking met informele instellingen binnen de arbeidstoeleiding.

Voor samenwerking is het allereerst nodig dat instellingen elkaar kennen en ontmoeten. Maar ook dat ze ervan overtuigd zijn elkaar nodig te hebben. En dat ze gezamenlijk een visie ontwikkelen op het vraagstuk, de rolverdeling en de oplossing voor het vraagstuk. Kortom, samenwerken is een intensieve onderneming. Voor het tot stand brengen van goede duurzame samenwerking moet er ook ruimte zijn voor experimenten. De mooiste uitkomst van samenwerken is als partners erin slagen samen nieuwe definities van de problematiek te ontwikkelen, die partijen los van elkaar niet kunnen formuleren. Het resultaat is dan niet een compromis, maar een nieuw (begrippen) kader, een gezamenlijk ontworpen perspectief van waaruit ze naar het onderwerp kijken.

Soms vindt samenwerking ‘verplicht’ plaats, bijvoorbeeld vanwege een subsidieaanvraag.

Dat dit vaak alleen voor de duur van een project is, ervaren de betrokkenen niet als vruchtbaar. Projectmatige financiering van samenwerking vinden zij contraproductief: voor vruchtbare samenwerking is een lange-termijnperspectief nodig.

De juiste toon

Om alleenstaande moeders goed te helpen is het belangrijk de juiste toon te vinden. Een voorbeeld: het aanbod ‘opvoeden in je eentje’ (toegelicht in kader 5) bereikt nog te weinig moeders, terwijl het wel veel vrouwen zou kunnen helpen bij hun empowerment en participatie, en bij opvoedsteun en lotgenotencontact. Dat de cursus nog weinig vrouwen bereikt hangt onder andere samen met de aanspreekvorm. Vooral Turkse en Marokkaanse vrouwen zullen niet snel deelnemen aan een cursus ‘opvoeden in je eentje’. De naam benadrukt immers dat zij alleenstaand moeder zijn, zo zeggen geïnterviewden. De grootste kans op succes bij moeilijker bereikbare groepen is als moeders binnen een veilige omgeving bij elkaar worden gebracht met een aanbod dat een opstap kan zijn naar deelname aan een cursus. Dat kan binnen de veilige omgeving van de vrouwen- of migrantenorganisatie. Zij gebruiken soms onorthodoxe aanpakken om alleenstaande moeders bij elkaar en met elkaar in gesprek te krijgen. Een mooi voorbeeld is de couscousmiddag van Nisa for Nisa. Alleenstaande moeders werden daarbij uitgenodigd, zonder dat bekend was dat zij alleenstaand waren. Eenmaal binnen werd duidelijk wat de moeders deelden, en kwamen de verhalen los.

De juiste vragen

Behalve de juiste toon is het stellen van de juiste vragen belangrijk om moeders goed te kunnen helpen. Ook bij steun of hulp met een ‘verplichtend’ karakter, zoals de contacten die klantmanagers hebben met cliënten met een

bijstandsuitkering.⁷ Net als bij opvoedsteun is het belangrijk ze het gevoel te geven dat ze niet meteen het etiket alleenstaande moeder opgeplakt krijgen. Tegelijk moet er ook secuur gekeken worden naar wat zij, juist vanwege hun achtergrond als alleenstaande moeder, nodig hebben. Door moeders goed te bevragen over hun situatie, met aandacht voor de vragen en zorgen die ze hebben over hun kinderen, en over hun netwerk (of het ontbreken daarvan), valt er maatwerk te leveren. Belemmeringen om te gaan werken liggen voor alleenstaande moeders gewoonlijk bij uitstek in de privésfeer (praktisch, maar ook emotioneel, in hun zelfbeeld et cetera). Contact met lotgenoten kan een belangrijke voorwaarde zijn in de stap naar maatschappelijke participatie. Samenwerking met opvoedsteun of vrouwenorganisaties heeft daarom vrijwel altijd een meerwaarde.

De juiste vorm

De juiste toon, de juiste vraag en de juiste vorm. Hoe krijgt de hulp aan alleenstaande moeders zo vorm dat het moeders aanspreekt, dat er wordt samengewerkt en dat de moeders ook echt bereikt worden? Recepten zijn er niet, maar we kunnen wel ideeën aanreiken. Ten eerste is gebleken dat een groot aantal bijeenkomsten (cursus) kan afschrikken. Zeker als moeders ook moeten re-integreren of al werken, kunnen zij bijvoorbeeld niet altijd gemakkelijk tijd vrijmaken voor een opvoedcursus.

Kader 4

Samenwerken formele en informele voorzieningen opvoedsteun

Conditie voor verbinding

- Elkaar tegenkomen, regelmatig contact en kennis van elkaar
- Vertrouwen: positieve beelden van elkaar
- Perceptie van onderlinge afhankelijkheid
- Gemeenschappelijk gevoel van urgentie
- Gezamenlijke visie op probleemstelling, rolverdeling en oplossingsrichting

Verschillende perspectieven van samenwerking bij formele en informele organisaties:

- Formele organisaties: narratief van de toegankelijkheid

Er zijn ouders die behoefte hebben aan opvoedadvies, die niet bereikt worden door het professionele aanbod. Doel van de samenwerking met informele organisaties: ouders toeleiden naar professionele instellingen/het OKC.

- Informele organisaties: narratief van de civil society
Onderlinge relaties tussen mensen binnen de vrijwilligersorganisatie stimuleren hen om bewuster met opvoeding bezig te zijn en elkaar daarin te versterken. Doelstelling van samenwerking met formele organisaties: dit proces versterken via kennis van professionals.

Het is belangrijk voor zowel informele als formele organisaties zich van dit soort verschillen bewust te zijn,

Bron: Ponzone, E. (2012). *Opvoeden in diversiteit*. Utrecht/Amsterdam: Kenniswerkplaats Tienplus/VU. LINK OPNEMEN = http://www.kenniswerkplaatstienplus.nl/publicaties_en_presentaties

Ten tweede bestaat er in meer algemene zin, zeker bij migrantenmoeders, enige onbekendheid met en wantrouwen naar een cursorisch aanbod vanuit formele organisaties. Veel ouders zijn bang dat zij hun kinderen aan Jeugdzorg verliezen als ze aankloppen voor hulp bij de opvoeding. Een 'Tupperware'-achtige setting kan soms meer vertrouwen wekken.

Ten derde zijn er praktische zaken in het spel. Zo scheelt het de moeders veel gedoe als er kinderopvang bij een cursus is geregeld. Helaas maken de kwaliteitseisen van gemeentewege dat soms lastig. Kinderopvang is voor veel vrouwen wel een belangrijke voorwaarde

7 DWI helpt overigens ook cliënten die geen uitkering hebben maar op zoek zijn naar (ander) werk, bijvoorbeeld omdat zij in hun huidige baan te weinig verdienen om rond te komen met hun gezin.

om mee te kunnen doen. Lukt het wel om kinderopvang te organiseren in een aangrenzende ruimte, dan kan deelname aan een cursus of bijeenkomst een heel positieve ervaring zijn voor moeders. Het brengt ze er eerder toe hun kinderen in de toekomst opnieuw onder de hoede van anderen achter te laten.

Het juiste niveau

Het ontbreekt in Amsterdam niet aan wil om tot meer duurzame samenwerking en een integraal kader rond alleenstaand moederschap te komen. Het is alleen nog niet vanzelfsprekend en vergt nog de nodige investeringen. Het beste kan samenwerking vorm krijgen op stadsdeelniveau, zo vonden deelnemers aan de expertmeeting. De meeste organisaties hebben immers het stadsdeel (of enkele stadsdelen) als werkterrein. En tussen stadsdelen verschilt de populatie en daarmee de probleemdefinitie/prioritering en aanpak sterk. Een belangrijke vraag die nog onbeantwoord is, luidt: bij wie ligt de regie; wie neemt het voortouw?

Duurzaam

Welke ideeën er ook ten uitvoer worden gebracht, welke voorzieningen er worden opgezet: oplossingen zijn vaak tijdelijk. Dat is een niet te onderschatten probleem. Voor het op langere termijn ondersteunen van alleenstaande moeders is structureel beleid nodig. Een voorbeeld. Op dit moment hebben Ouder-en-kindcentra de opdracht aan te sluiten bij 'eigen kracht'. Het is de bedoeling dat ze zich sterk richten op de behoeften en vragen van cliënten, dus ook alleenstaande moeders. In de afgelopen jaren werden al inloopbijeenkomsten voor alleenstaande moeders georganiseerd in sommige OKC's. De bijeenkomsten waren bedoeld voor het versterken van informele netwerken en het laagdrempelig aanbieden van steun, door onder meer onderlinge uitwisseling. De ervaring leert dat dergelijke initiatieven om

een goede inkadering in de organisatie vragen. Zo verdwenen ze vaak na verloop van tijd, omdat een betrokken vrijwilliger ermee ophield.

Niet alleen bij OKC's, maar ook bij andere organisaties is duurzaamheid een aandachtspunt. Vrouwen- en migrantenorganisaties krijgen hun initiatieven ter ondersteuning van alleenstaande moeders bijvoorbeeld vaak slechts op projectbasis gefinancierd. Het lot van zulke acties is dan dat ze na verloop van tijd weer verdwijnen.

4 Goede voorbeelden

Gelukkig zijn er ook tal van voorbeelden waarin organisaties (informeel en formeel) al goed met elkaar samenwerken en waarbij goed aangesloten wordt bij de wensen en behoeftes van de doelgroep. In het kader worden een aantal voorbeelden genoemd.

Vanaf januari 2012 is er vanuit de gemeente Amsterdam extra aandacht om alleenstaande ouders met een bijstandsuitkering aan het werk te helpen. De aanpak die het College van B&W hierbij heeft gekozen houdt rekening met een groot aantal van de aandachtspunten die eerder in deze handreiking werden genoemd. Zo zijn er in de vier stadsdelen met het grootste aandeel alleenstaande ouders (stadsdelen Noord, Nieuw-West, West en Zuid-Oost) kernteams geformeerd bestaand uit stadsdeel, DWI, participatiecentra en de belangrijkste formele en informele vrouwencentra. Deze kernteams stellen een gezamenlijk uitvoeringsplan op gebaseerd op een gezamenlijk doel, in dit geval het begeleiden van alleenstaande ouders met grotere afstand tot de arbeidsmarkt richting werk. Uitgangspunt bij deze aanpak is dat de alleenstaande ouder de regie heeft en de aanbiedende partijen met elkaar samenwerken om de alleenstaande ouder zo goed mogelijk te ondersteunen bij die stappen die zij nodig heeft om richting werk te komen (bijvoorbeeld opvoedingsondersteuning, schuldhulpverlening en empowerment). Zodra de samenwerking in de eerste vier stadsdelen goed op gang is

Kader 5

Goede voorbeelden van domeinoverstijgend werken

- De krachten van maatschappelijk werk en opvoedondersteuning zijn gebundeld in de cursus 'Opvoeden in je eentje' die in Amsterdam wordt aangeboden. De cursus besteedt onder meer aandacht aan empowerment van alleenstaande moeders, het werken aan een nieuw positief zelfbeeld, ondersteuning bij de opvoeding, omgang met de ex-partner, ideeën voor betaalbare activiteiten die moeders met hun kinderen kunnen ondernemen enzovoorts. De cursus is specifiek ontwikkeld met de etnisch diverse populatie van Amsterdam op het oog. Winst kan nog worden geboekt als het aanbod slimmer wordt ingezet, bijvoorbeeld als onderdeel van re-integratie.
- Vanuit verschillende OKC's wordt samenwerking gezocht met migrantenorganisaties en vrouwenorganisaties.
- DWI werkt soms op locatie in de participatie- of vrouwencentra. Cliënten worden daar ontvangen.
- Via voorbeelden zoals de aanpak kwetsbare huishoudens of de brede intakes bij de participatiecentra, wordt gezocht naar een integrale aanpak van de problemen van alleenstaande moeders.

wordt er verkend wat de mogelijkheden voor een zelfde soort aanpak in stadsdelen Centrum, Zuid en Oost zijn.

Bovenstaande manier van samenwerken is nieuw en zal ook nieuwe leerpunten en lessen opleveren voor het vervolg. In september 2013 wordt deze aanpak geëvalueerd.

5 *Tot slot*

In deze handreiking zijn meerdere suggesties gedaan om de problemen van alleenstaande moeders beter te begrijpen. We gaven er ideeën bij voor oplossingen en mogelijkheden. Ter inspiratie geven we hier tot slot nog een aantal heel concrete suggesties uit de expert-bijeenkomst:

- Help alleenstaande moeders op weg: investeer in opleiding en empowerment.
- Betrek vrouwen zelf bij de probleemdefinitie.
- Luister echt; neem hun zorg (bijvoorbeeld over het kwijtraken van hun kinderen bij het zoeken van opvoedhulp) serieus.
- Maatwerk: plak niet te gemakkelijk een stempel op als 'armoede' of 'tiernermoe-derschap', maar werk wel 'cultuursensitief' (houd rekening met specifieke problemen waar alleenstaand moeders mee te maken krijgen in bepaalde etnische gemeenschappen).
- Investeer in lotgenotencontact/netwerken versterken.
- Zorg eerst dat de basis op orde is: huis en inkomen. Dan is er rust om te participeren en aan opvoeding te werken.
- Investeer het meest in vrouwen die economisch en op andere vlakken kwetsbaar zijn.
- Vergeet ook vrouwen die al participeren niet; help ze, zodat ze niet terugvallen.
- Zet succesvolle vrouwen in als rolmodel/ambassadeur/maatje; voor moeders maar ook voor dochters.
- Bied algemene steun waar mogelijk, specifieke steun waar nodig.
- Bied één voordeur/loket per stadsdeel; sluit aan bij de aanpak kwetsbare huishoudens of 'huiskamers' in wijken.
- Beleg casusoverleg per stadsdeel met verschillende instellingen.
- Investeer in de toekomst: voorlichting over alleenstaand moederschap/discussie over beelden mannen en vrouwen over elkaar, doorbreken van patronen (in gemeenschappen waar alleenstaand moederschap veel voorkomt)
- Betrek vaders (mannenemancipatie); ondersteun alleenstaande vaders ook, en betrek ex-partners.
- Zet bij problemen werkzame aanpakken in: bijvoorbeeld de Eigen Kracht aanpak.

Kader 6

Bronnen voor deze handreiking

Deze handreiking is mogelijk gemaakt met financiële steun van ZonMw, de landelijke organisatie voor Zorgonderzoek. ZonMw financiert de Kenniswerkplaats Tienplus, een van de drie Academische werkplaatsen Diversiteit in het Jeugdbeleid (zie ook www.kenniswerkplaats-tienplus.nl). In de Kenniswerkplaats Tienplus werken onderzoekers van het Verwey-Jonker Instituut en onderzoekers en studenten van de Vrije Universiteit en Hogeschool Inholland samen aan kennis over opvoedondersteuning in Amsterdam. Belangrijke vragen daarbij zijn: Sluit het aanbod van steun voldoende aan bij de diverse populatie van Amsterdam? In hoeverre is er aansluiting bij en bekendheid over goede initiatieven vanuit migrantengemeenschappen zelf? Wat is daarvoor nodig? Kennis wordt verzameld in nauwe samenwerking met de praktijk en beleidsverantwoordelijken en -uitvoerders. Het thema alleenstaand moederschap is opgepakt vanwege signalen die onderzoekers kregen uit de praktijk: de moeders kunnen extra steun gebruiken, terwijl de steun die er is niet altijd optimaal georganiseerd is. Deze bevinding is voorgelegd aan de gemeentelijke diensten DMO en DWI, waar alleenstaande moeders vanuit het oogpunt van emancipatie en activering een belangrijke doelgroep zijn. DMO en DWI ondersteunden de dataverzameling en financierden deze handreiking.

Voor deze handreiking zijn gebruikt:

- Cijfers over de positie van alleenstaande moeders in Amsterdam (bewerking door Verwey-Jonker Instituut).
- Kennis uit eerder onderzoek over opvoeding in migrantengezinnen en alleenstaand moederschap in migrantengemeenschappen, en over de verbanden tussen informele en formele voorzieningen rond opvoedsteun in Amsterdam.
- Interviews met ruim twintig vertegenwoordigers van vrouwenorganisaties, opvoedondersteuning en maatschappelijk werk in verschillende stadsdelen (in 2010, uitgevoerd door studenten van Hogeschool Inholland, update Verwey-Jonker Instituut 2012).
- Resultaten van de expertbijeenkomst alleenstaand moederschap april 2012 i.s.m. DMO en DWI, en Wethouder Andrée van Es.

Deze handreiking is geschreven door Marjolijn Distelbrink, senior onderzoeker bij het Verwey-Jonker Instituut, i.s.m. Elena Ponzoni, onderzoeker Vrije Universiteit.

- Voor meer informatie: mdistelbrink@verwey-jonker.nl
- Wilt u meer weten over onderzoek naar alleenstaand moederschap, vaders, verbinden van informele en formele organisaties en opvoedondersteuning? www.kenniswerkplaats-tienplus.nl
- Vind een OKC in uw stadsdeel: www.amsterdam.nl/zorg-welzijn/ouder-kindcentrum
- Meer weten over het opvoedprogramma Opvoeden in je eentje? M.denijs@kwaliteitinopvoeden.nl
- Informatie rond participatie en werk: www.amsterdam.nl/werk-inkomen/
- Vrouwen/migrantengemeenschappen vinden met wie u kunt samenwerken? SPE (Servicepunt Emancipatie Amsterdam) info@spe.amsterdam.nl
- Voor informatie over het beleid rond alleenstaand moederschap in Amsterdam: n.sichtman@dmo.amsterdam.nl
patty.netten@dwil.amsterdam.nl

Colofon

Opdrachtgever	Gemeente Amsterdam Met medefinanciering van ZonMw
Auteur	Dr. M. J. Distelbrink (Verwey-Jonker Instituut)
Met medewerking van	Drs. E. Ponzoni (Vrije Universiteit)
Omslag	Ontwerppartners, Breda
Foto omslag en binnenwerk	Jan Schaefferbrug Amsterdam, Edwin van Eis
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut Kromme Nieuwegracht 6 3512 HG Utrecht T (030) 230 07 99 E secr@verwey-jonker.nl I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via onze website:
<http://www.verwey-jonker.nl> en van de Kenniswerkplaats Tienplus: <http://www.kenniswerkplaats-tienplus.nl>

ISBN 978-90-5830-540-4

© Verwey-Jonker Instituut, Utrecht 2012.

Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Verwey-Jonker Instituut.

Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.

The copyright of this publication rests with the Verwey-Jonker Institute.

Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

Alleenstaande moeders ondersteunen: een onderwerp dat Amsterdam ter harte gaat. De gemeente wil de (economische) zelfredzaamheid van alleenstaande ouders versterken en armoede onder eenoudergezinnen tegengaan.

Deze handreiking is geschreven voor beleidsmakers, leidinggevend en uitvoerend, vrijwilligers en beroepskrachten, binnen en buiten Amsterdam. De rode draad is: hoe moeders beter te helpen, en de link te leggen met zorg en opvoeding. De handreiking geeft informatie over wat alleenstaande moeders nodig hebben en wie ze daarbij helpt. Daarnaast is er aandacht voor verschillen tussen moeders, bijvoorbeeld naar etnische herkomst. De lezer krijgt tips en goede voorbeelden om samenwerking en steun aan moeders te verbeteren. De handreiking is geschreven in opdracht van de gemeente Amsterdam, en een product van de Kenniswerkplaats Tienplus.

Wat is de Kenniswerkplaats Tienplus?

Veel migrantenouders met tieners ervaren een afstand tot de opvoedvoorzieningen in Amsterdam. De Kenniswerkplaats Tienplus is een samenwerkingsverband tussen onderzoekers, beleidsmakers en professionals dat de toegankelijkheid, het bereik en de effectiviteit van voorzieningen voor (opvoed-)ondersteuning wil verbeteren. Partners zijn de gemeente Amsterdam (DMO), verschillende stadsdelen, SO&T, Hogeschool Inholland, de Vrije Universiteit en het Verwey-Jonker Instituut. De Kenniswerkplaats wordt gefinancierd door ZonMw.